

De az is lehet
 hogy most
 még az az idő van
 mikor csak a képzeletemben élsz
 s előttünk van az egész jövő

Majd átmegyek az uton
 Bezörgetek a kapun
 Te nyissál ajtót nekem

George Orwell

ANTIKVÁR EMLÉKEK

Pallaghy Éva fordítása

Eladóként egy londoni antikváriumban (kedélyes zsánerkép: amint derék öregurak borjúboksz fedelű fóliánsokat lapoznak – kivéve, ha magad is alkalmazott vagy e földi paradicsomban) leginkább az döböntött meg, milyen ritka az igazán könyvértő ember. Habár boltunk kínálata az átlagnál igényesebb volt, azt hiszem, vevőink tíz százaléka sem tudta volna megmondani, melyik a jó és melyik a rossz könyv. Nem csoda, hiszen a valódi irodalomkedvelőknél jóval gyakrabban fordultak meg nálunk az első kiadásokat vadászó sznobok. Náluk is gyakoribb vendégek voltak az orientalista diákok, akik többnyire csak az olcsóbb szöveggyűjteményekre alkudoztak. Vevőkörünk zömét azonban kétségkívül azok az üresfejű háziasszonyok jelentették, akik kizárólag unokaöccsük születésnapjára ajándékát keresték boltunkban.

Számos lehetetlen kuncsaft tért be hozzánk, akiknek egy használtkönyv-kereskedés eszményi terepül szolgált némi kedélyes okvetetlenkedésre. Például az az idős hölgy, aki „lábadozó betegnek keresett valami olvasnivalót” (meglehetősen gyakori kérés), vagy az a másik kedves vénlány, aki még 1897 táján olvasott valami „bűbájos” regényt, s e hajdani kedvenc olvasmánya felkutatását már csak tőlünk reméli. A címre s a szerző nevére ugyan már nem emlékszik, mi több, még arra sem, miről is szolt az egész, ám azt akár eskü alatt is ki merné jelenteni, hogy karmazsinvörös borítója volt. Az efféle szerzeteken kívül még két jól ismert fajttal volt dolgunk, melyek időről időre fantomként kísértik az antikváriumokat. Az egyik naponta akár többször is betér, szárazkenyér-héjtól szagosan, hogy értéktelen portékáit megpróbálja elsózni. A másik egy kisebb könyvtárnyi rendelést ad le, amit persze esze ágában sincs kifizetni. A mi üzletünk ugyan hitelt nem adott, ám a könyveket félretettük vagy szükség szerint megrendeltük azok számára, akik előjegyezték. Jó, ha a fele tért vissza azoknak, akik ily módon könyvet rendeltek tőlünk. Eleinte még találgattam: vajon miért teszik ezt velünk... Beállítanak azzal, hogy valami ritka és becses példányt keresnek, megesketnek száz-

szor is, hogy okvetlenül félretesszük nekik, ha a kezünk ügyébe akad, s aztán soha többé a színüket sem látjuk. Persze jó néhányuk egyértelműen paranoiás volt. Meghatott méltósággal szóltak önmagukról, és lélegzetelállító alibiket ötlöttek ki, miként is fordulhatott elő, hogy pénz nélkül indultak el otthonról – ennek jó részét alighanem maguk is elhitték. Egy olyan városban, mint London, számtalan rendes bolond járka szabadon, s ezeket szinte mágnesként vonzza az antikvárium, ama ritka helyek egyike, ahol órákig elidőzhet az ember anélkül, hogy egyetlen pennyt is költenie kellene. Az ilyen kuncsaftok egy idő után már egyszeri ránézésre is felismerhetők. Minden hangzatos meséjük ellenére van valami molyrágta, tétova elesettség a lényükben. Megesett nemegyszer, hogy amikor egy ilyen, nyilvánvalón paranoiás „vevővel” tárgyaltunk, félretettük „későbbi elvitelre” kiválogatott könyveit, aztán, amint kilépett a boltból, mindjárt visszarakosgattuk a könyveket a helyükre. Mindenesetre feltűnő volt, hogy „e vevők” közül soha senki nem próbált könyvet fizetés nélkül elvinni. Beérték a „rendeléssel”, mely, azt hiszem, épp elég volt ama jámbor önáltatásukhoz, hogy tisztességes vevőkhöz illően valóban pénzt szánnak a könyvekre.

Mint az antikváriumok többsége, a könyvek mellett mást is árultunk. Például írógépet és bélyegeket – természetesen használtakat. A bélyeggyűjtő többnyire csöndes és jámbor szerzet, aki leginkább valami különös halfajra emlékeztet. Bármilyen életkorú lehet, de csakis a hímnemű egyedek közül, minthogy a színes kis fecnik albumba ragasztgatása a nőknek szemlátomást semmiféle gyönyörélményt nem szerez. Szakmányban előre gyártott hatpennys horoszkópjainkat lezárt borítékban árusítottuk. Ezeket olyan „szakember” szállította a boltnak, aki állítása szerint még a japán földrengést is előre meg tudta jósolni. Én ugyan nem láttam egyet sem, ám akik megvették, gyakran lelkesen újságolták, hogy jóslataik mennyire „igaznak” bizonyultak. (Holott nyilván egyetlen horoszkóp se mondhat „igazat”, amely a másik nemre gyakorolt végzetes vonzerőnkét hangsúlyozza, és leggyarlóbb karakterjegyükként a nagylelkűséget tünteti fel.) Gyerekkönyvből is jócskán eladtunk, főként régebbi kiadások raktárák mélyéről előkerült remittendáit. Az angol gyerekkönyvek igencsak rémesek, kiváltképp nagy tömegben, dömpingárúként egymásra halmozva. Én magam szívesebben adnék egy mai gyerek kezébe a PETER PAN helyett valami Petronius Arbiterkötetet... Mi több, még Barrie is férfiasabbnak és kevésbé kártékonynak tűnik, mint mai utánczóit. Karácsony táján tíz kemény napon át álltuk a sarat az ünnepi képeslapokkal s az új naptárakkal, melyek eladása bár kimerítő munka volt, mégis: az év végi idény legfőbb bevételi forrása. Mellesleg magam is elképedve tapasztalhattam azt a durva üzleti cinizmust, mellyel a keresztényi érzületet kihasználják. Ügynökünk karácsonyi képeslap-katalógusával már a nyár derekán beállított hozzánk. Ma is emlékszem még egy árujegyzék bornírt bejegyzésére: „Két egész tucat – Kisjézus nyulak közt.”

A legfőbb kiegészítő tevékenységünk mindazonáltal a könyvkölcsönzés volt. Öt-hat-száz kötetes, kizárólag regényből álló könyvtárunk a szokásos „két penny könyvenként – letét nincs” elven működött. Mennyire szerethetik az alkalmi könyvtolvajok az efféle könyvtárakat! Hisz alighanem a világ legköznapiabb bűnesete, ha valaki két pennyért kikölcsönöz egy könyvet, majd elolvasva, kitepi belőle a könyvtári címkét, s nyomban elsózza egy shillingért egy másik boltban. Mégis: a könyvárusok inkább szemet hunynak e rendszeres lopások felett (a mi veszteségünk átlag egy tucat könyv volt havonta), mintsem hogy elriasszák ügyfeleiket azzal, hogy letétet kérnek.

A mi üzletünk éppen Hampstead és Camden Town határán állt, így a bárótól a busz-sofőrig mindenféle ember bejáratos volt hozzánk. Kölcsönkönyvtárunk tagjai aligha-

nem hiteles keresztmetszetét adták a londoni olvasóközönségnek. Épp ezért talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a leggyakrabban „kikért” szerzőnk – Priestley, Hemingway, Wálpole vagy Wodehouse helyett! – Ethel M. Dell volt, majd szorosán a nyomában Warwick Deeping, s ha emlékezetem nem csal, Jeffry Farnol következett. Dell regényeit, persze, kizárólag nők olvasták. Bármilyen korú és bármilyen társadalmi állású nők – nemcsak, mint gondolnánk, szomorkás vénkisasszonyok vagy éltés, elhízott trafikosnék. És bár az nem igaz, hogy a férfiak egyáltalán nem olvasnak regényeket, annyi bizonyos, hogy e műfaj jó része iránt tüntetően érdektelenek. Nagyjából épp azokat a könyveket nem olvassák, amelyeket „átlagos” regényeknek mondhatnánk. A szokványos, jó-rossz Galsworthy-utánzat – a mai angol regény alaptípusa –, úgy tűnik, kizárólag a nők számára létezik. A férfiak inkább olyasmit olvasnak, ami valamiképpen tiszteletet ébreszt, és, persze, detektívtörténetet. Ez utóbbit viszont elképesztő mennyiségben... Az egyik ügyfelünk hetente négy-öt detektívregényt „végzett ki”, s emellett állítása szerint még más könyvtárakból is kölcsönzött. Leginkább az lepett meg, hogy egyetlen könyvet sem olvasott kétszer. Valószínű, hogy ez az ijesztően hatalmas ponyvatömeg (úgy számítom, az általa évente olvasott könyvlapok egy félhektárnyi szántóföldet is betértenének) mind elraktározódott a fejében. A szerző nevére s a könyv címére ügyet sem vetve, egyetlen pillantással felmérte: olvasta-e már a könyvet.

Egy kölcsönkönyvtár napi forgalmában az emberek valódi ízlése érhető tetten, nem pedig a mások előtt színlelt, ezért is volt oly megdöbbenő tapasztalat számomra, hogy az angol „klasszikus” regényírók mennyire leértékelődtek. Manapság szinte teljesen fölösleges Dickens, Thackeray, Jane Austen vagy Trollope műveit egy átlagos könyvtár polcaira kitenni, hisz úgysem veszi ki senki. Elég egy pillantás valamely tizenkilencedik századi regényre, máris sietve teszik félre, mondván: „Ez nekem túlságosan avított!” Persze akadnak azért kivételek. Dickenst például mindig is könnyű volt „eladni”, akárcsak Shakespeare-t. Dickens valahogy ama kevés író egyike, akinek műveit a legtöbben „már régóta tervezik” elolvasni, s mégis, akár a bibliai történeteket, jórészt csak másodkézből ismerik. Az emberek legfeljebb hallomásból tudják, hogy Bill Sikes betörő, hogy Mr. Micawber kopasz, éppúgy, mint azt, hogy Mózeset egy kosárban találták meg a nílusi sás közt, s hogy ő még látta az Úr „hátsó felét”. Másrészt figyelemre méltó, hogy az utóbbi időben az amerikai könyvek népszerűsége is jócskán alábbhagyott. Ahogy a novellásköteteké is – mint azzal a kiadók mind gyakrabban kénytelenek szembesülni. Ha valaki a könyvtárhoz fordul, hogy ajánljon számára olvasnivalót, majd’ mindig hozzáteszi: „persze nem novellákra gondolok”, vagy: „nem vágyom holmi nyúl farknyi történetekre” – mint az egy német olvasónk szavajárása volt. Ha megkérdezzük, miért nem, többnyire azt felelik, hogy túl nagy vesződtség minden új történettel egy seregnyi új szereplőt megszokni. Jobban szeretnek inkább „belebújni” egy regénybe, ami az első fejezet után már nem igényel további szellemi erőfeszítést. Ámbár ez ügyben, úgy vélem, az írókat nagyobb felelősség terheli, mint az olvasókat... A mai angol vagy amerikai elbeszélések zöme jóval silányabb és élettelenebb, mint egy átlagos kortárs regény. Ugyanakkor azok az elbeszélések, amelyek vérbeli történeteket kínálnak, továbbra is népszerűek, lásd például D. H. Lawrence rövidebb lélegzetű munkáit, melyek ma is éppannyira keresettek, mint a regényei.

Hogy szeretnék-e magam is főhivatású antikvárius lenni? Mindent összevetve – a főnököm kedvessége s a boltban töltött örömteli napok ellenére – azt kell mondanom: nem.

Megfelelő hely és némi kezdőtőke birtokában bármely tanult ember tisztas megélhetést remélhet egy új antikvárium megnyitásából. Hiszen hacsak nem a „ritka” könyvek specializálódik, nem nehéz belejönni e szakmába. További előny, ha alkalmasint még a könyvek belvéiről is van némi fogalma. (A legtöbb könyvesnek ugyanis nincs, ami tüstént kiderül abból, hogy miféle könyveket keresnek újsághirdetéseikben. Ha nem találunk egy Boswellnek tulajdonított HANYATLÁS ÉS BUKÁS-t e listákon, biztosan találunk majd legalább egy A VÍZIMALOM című regényt – állítólag T. S. Eliottól...* Ezzel együtt a használtkönyv-kereskedés még viszonylag emberhez méltó szakma, melyet egy bizonyos színvonalnál mélyebbre akarva se nagyon lehet lezülleszteni. A kartellek sem tudják kiszorítani a független könyvest a piacról, ahogy a fűszerest vagy a tejesembert már nagyrészt kiszorították. Persze a munkaidő itt jóval hosszabb az átlagosnál. Magam csak részidős alkalmazott voltam, a főnököm mégis heti hetven órára osztott be a pulthoz, s ezenkívül még különféle könyvbeszerző expedíciókra is elküldözgetett. Ráadásul nem is túlzottan egészséges foglalkozás. Az antikváriumban télen szükségképp hideg van, mivel a meleg párába vonná a kirakatot, márpedig épp ez az, ami a legtöbb kuncsaftot becsalogatja. Ezenfelül a könyveknek megvan az az alattomos tulajdonságuk, hogy minden más elképzelhető tárgynál tetemesebb pormennyiséget képesek felvenni, s többnyire a polc által védett tetejük az a kitüntetett hely, ahol a döglegyek kimúltni szeretnek.

Ám az igazi ok, amiért nem választanám egy életre a könyvszakmát, sokkal inkább az, hogy amíg ott dolgoztam, elvesztettem a könyvek iránti vonzalmamat. Egy könyvárusnak óhatatlanul hazudnia kell a könyvekről, s ez idővel valami általános viszolygást ébreszt benne irántuk. Ám ennél is rosszabb, hogy folyvást porolgatni és pakolászni kell őket. Volt idő, amikor valósággal bolondultam a könyvekért: szerettem színüket, formájukat, a belőlük megcsapó megannyi furcsa szagot és hangulatot – persze csak az esetben, ha legalább ötvenévesek vagy még régebbiek voltak. Emlékszem, semminek sem örültem annyira, mint amikor egy alkalmi vidéki árverésen sikerült egy shillingért egy halomnyi régiséget zsákmányolnom. Hisz kétségkívül van valami furcsa varázsa e váratlanul felfedezett kincseknek: az alig ismert tizenharmadik századi verselők köteteinek, az ódon helységnevtáraknak, a rég elfeledett regényeknek vagy a viktoriánus hölgymagazinok egybekötött évfolyamainak. Alkalmi olvasásra (mondjuk fürdőkádban vagy későn hazatérve, ha túl fáradtak vagyunk ágyba dőlni, netán ha van egy negyedóránk még ebéd előtt) ugyan mi lehetne pompásabb élvezet, mint az egykori *Leány-Füzetek* számait böngészgetni?

Ám attól fogva, hogy beálltam dolgozni az antikváriumba, nem vettem többé könyvet. Untatott, sőt kis híján beteggé tett a látvány, hogy nap nap után öt-tízezres tömegben kellett kerülgetnem őket. Mostanában olykor megveszek egyet, ha mindenképp el akarom olvasni, és kölcsönvenni sehonnan nem tudom – de ócska példányokra már nem vadászom, s a korhadó papír édeskés illata többé nem tud megigézni. Valahogy túl hamar eszembe juttatja a paranoiás kuncsaftokat s a döglegyek tetemeit...

1936. november

* Az említett könyvek valójában E. Gibbon és George Eliot művei. – A ford.

KIK A HÁBORÚS BŰNÖSÖK?

Nóvé Béla fordítása

Mussolini bukása első látásra egészen úgy hat, mint egy viktoriánus melodráma zárófelvonása. Az „Igazság” végül győzedelmeskedett a „Gonosz” felett, „Isten malmai” megtették dolgukat... Ámde kissé jobban szemügyre véve már nem is oly egyértelmű és épületes e morális példázat. Először is: vajon miféle bűnök terhelik Mussolinit, ha ugyan e szó itt helyénvaló? Hiszen a hatalmi politika a bűn fogalmát nem ismeri – éppúgy, miként a törvényét sem. Másrészt, vajon volt-e Mussolini *belpolitikai* uralmában bármi olyasmi, amit utólag törvényesen és megalapozottan számon lehetne kérni rajta. Hiszen, mint azt „Cassius”, a MUSSOLINI PERE szerzője meggyőző példák során át bemutatja – s valójában ez volna e most megjelent könyv célja –, az 1922 és 1940 közötti időszakban Mussolini egyetlen olyan gaztettet sem követett el, amit egekig ne magasztaltak volna éppen azok, akik ma fennszóval fogadkoznak, hogy törvény elé citálják.

A példázat kedvéért „Cassius” elképzeli, hogy Mussolinit brit bíróság elé idézik egy a főállamügyész által indított vizsgálat nyomán. A vádlista ugyancsak terjedelmes, s főbb tételeit – a Matteotti-gyilkosságtól Görögország lerohanásáig, az olasz parasztszövetkezetek szétverésétől Addisz-Ábeba bombázásáig – senki sem tagadja. Gyűjtőtaborok, galádul megszegett egyezmények, gumibot és ricinusolaj – a vádlott mindent bevall... Egyetlen nyugtalanító kérdés marad csupán: Vajon miként lehet, hogy ugyanaz a cselekedet, amely egykor – mondjuk: tíz éve – dicséretesnek számított, ma egyszerűen elítélendő lett? Mussolini tanúkat állít maga mellé mind az élők, mind a holtak sorából, nyomtatásban megjelent idézetek sokaságával bizonyítva, hogy a brit politika felelős vezetői az ország legelső emberétől kezdve valahány korábbi tettét buzgón támogatták.

Íme példaként Lord Rothermere egy 1928-as nyilatkozata: *„A maga hazájában [Mussolini] egy halálos méreg ellenszere. Európa számára pedig olyan megújító erő, amelynek jótéményeit máig sem lehet felbecsülni. Őszinte elégtétellel tölt el, hogy a közügyekre befolyással bíró férfiak közül én voltam az első, aki Mussolini ragyogó teljesítményét méltó megvilágításba helyezte. [...] Korunk legnagyobb alakja ő!”*

Winston Churchill 1927-ből: *„Ha olasz lennék, bizonytalán én is teljes szívemből támogatnám az Ön dicső harcát a leninista fenevad féktelen mohósága és tomboló, vak dühe ellen. [Olaszország] íme, megtalálta az orosz méreg hatásos ellenszerét! Mostantól egyetlen nagy nemzet sem fogja nélkülözni a védekezés e legvégső eszközét a bolsevizmus rákos burjánzásával szemben.”*

Lord Mottistone 1935-ből: *„Jómagam nem elleneztem [az abesszíniai olasz akciót]. Inkább azon voltam, hogy eloszlassam ama szánalmas illúziót, miszerint derék dolog a gyengébb fél pártjára állni. [...] Azt mondtam: galádság fegyvert szállítani vagy tétlenül elnézni, hogy mások fegyvert szállítsanak a vad és kegyetlen abesszinoknak, miközben ugyanezt megtagadjuk azoktól, akik tisztességet játszanak.”*

Duff Cooper 1938-ból: *„Ami az abesszin epizódot illeti, jobb, ha erről most minél kevesebb szó esik. Amikor két régi barát összebékül végre, mindenkor kockázatos, ha az elült viszály okait kezdik ismét firtatni.”*

Ward Price a *Daily Mail* egy 1932-es számában: *„Tudatlan és elfogult emberek fecsegnek az olasz viszonyokról, mintha bizony e nemzet holmi zsarnokság alatt nyögne, és kész volna azt*

levetni magáról. E fanatikus kisebbségek iránti morbid szánakozással – amit a brit közvélemény némely tájékozatlan körei hoztak dívatba – Anglia, sajnos, régóta nem hajlandó tudomást venni ama nagyszabású építőmunkáról, melyet a fasiszta rezsim az elmúlt évtized során vitt véghez. Jómagam számos alkalommal hallottam személyesen Mussoliniról: mily nagyra becsüli a Daily Mail érdemeit, mint amely orgánum a brit lapok közül elsőként igyekezett híven bemutatni a világnak az ő valódi célkitűzéseit.”

És így tovább, és így tovább... Hoare, Simon, Halifax, Neville Chamberlain, Austen Chamberlain, Hore-Belisha, Amery, Lord Lloyd és rajtuk kívül még seregnyi más híresség lép egymás után a történelem ítélőszéke elé, hogy készséggel tanúsítsa: a brit kormány és szóvivői mindenkor feltétlenül kiálltak Mussolini mellett – akkor is, amikor az olasz szakszervezeteket szétverte, amikor tétlenül szemlélték, hogy a spanyol polgárháborúba fegyverrel beavatkozzék, amikor mustárgázzal irtotta az abesszinokat, és arabokat dobáltatott ki a repülőből, mi több, még akkor is, amikor az olasz flottát kihívóan fejleszteni kezdte Anglia ellenében. „Cassius” könyve felidézi, amint Lady (Austen) Chamberlain 1924-ben kezét fog Mussolinivel, láthatjuk, amint Chamberlain és Halifax 1939-ben együtt bankettezik vele, poharát „Abesszília császáranak” egészségére ürítve, és láthatjuk, ahogy Lloyd George még egy 1940-es hivatalos nyilatkozatban is a fasiszta rezsimnek hízeleg. Ekként az összhatás, melyet a „tárgyalás” ezen első szakasza a nézőből kivált, meglehetősen egyöntetű: Mussolini nem bűnös. Az igazán terhelő tényállás csak később bontakozik ki: akkor, amikor egy abesszin, egy spanyol és egy olasz antifasiszta tanú tárja majd elő bizonyítékait.

Habár e könyv pusztán csak képzeletjáték, a fenti végkifejlet nagyon is valószínűnek hat. Merő képtelenség ugyanis, hogy a brit toryk valaha is bíróság elé citálják Mussoliniról. Hiszen az 1940-es hadüzenetet kivéve valójában semmi sincs, amivel vádolhatnák. Ha a „háborús bűnösök perét” – mint azt ma egyesek ábrándosan remélik – valaha is megrendezik, úgy arra csupán a szövetséges hatalmak belpolitikai életében végbement forradalmi változások nyomán kerülhet sor. Csakhogy az egész bűnbakkereső igyekezet, hogy átélte megpróbáltatásainkért egyének, pártok vagy nemzetek nyakába varrjuk a felelősséget, újabb gondolatsorokat indít el, melyek némelyike nagyon is zavarbaejtő.

Mussolini brit kapcsolatainak alakulása ékesen példázza a tőkés állam strukturális gyengeségeit. Tudomásul véve, hogy a hatalmi politika eleve nem lehet morális, Mussolini kivonása a tengelyhatalmak szövetségéből – ami 1934 óta a brit külpolitika nyilvánvaló szándéka volt – logikus stratégiai lépésnek tűnt. Igen ám, csakhogy Baldwin, Chamberlain és társaik még ezt a lépést sem tudták megtenni! Ez ugyanis csak oly módon lett volna lehetséges, ha olyan katonai erőt szegeznek szembe vele, ami Mussoliniról eleve visszariasztja a Hitlerrel való szövetségtől. Ez pedig már csak azért sem volt kivihető, mivel egy tisztán profitérdek vezérelte gazdaság önmagában elégtelen a tömegméretű modern újrafegyverkezéshez. Anglia csupán akkor kezdett el fegyverkezni, amikor a németek már Calais-ban voltak. Persze korábban is jókora summákat szavaztak meg fegyvergyártásra, ám ezek diszkrétan sorra eltűntek a tőkerészvényesek zsebében, s a fegyverek valahogy sehogy sem akartak elkészülni. Mivel pedig a brit uralkodó osztályok semmi érdemi hajlandóságot nem mutattak arra, hogy tulajdon kiváltságaikat korlátozzák, így minden gyakorlati lépést szükségképp csak fél szívvel hajthattak végre, vaksin meredve a közelgő vészbe. Az az erkölcsi összeomlás, amelyhez mindez vezetett, valami egészen újat hozott a brit politikában. A múlt század vagy a századelő brit politikusaik, meglehet, képmutatók voltak, ámde a képmutatás mégis-

csak valami érvényes erkölcsi normarendet feltételez. Merőben új jelenség volt viszont, amikor a tory képviselők kitörő lelkesedéssel fogadták a hírt, hogy olasz repülőgépek brit hajókat bombáztak, vagy amikor a Lordok Házának némely tagja nevét adta ahhoz a szervezett, politikai hecckampányhoz, amely a menekültként Angliába érkező baszk gyermekek ellen irányult.

Ha felidézzük az elmúlt évek megannyi hazugságát és árusítását: szövetségeseink egymás utáni cinikus sorsukra hagyását, a tory sajtó hibbant optimizmusát, a bágyadt széksziszt az iránt, hogy a diktátorok tényleg háborút hoznak ránk (még akkor is, amikor ezt már maguk kürtölték világgá!), a vagyonos osztályok tüntető közönyét, hogy bármi kivetnivalót találjanak a gettókban és gyűjtőtáborokban, a tömegmészárlásokban és a hadüzenet nélküli háborúkban – mindezt számbavéve, az embernek szükségképp az az érzése, hogy a közönséges ostobaságnak éppannyi része volt abban, hogy a tönk szélére jutottunk, mint az általános erkölcsi hanyatlásnak. Hiszen 1937 tájékán már senkinek sem lehetett kétsége a fasiszta rezsimek valódi természetét illetően. Mégis: a magánvagyonok urai úgy döntöttek, hogy a fasizmus valamiképp az ő oldalukon áll, s így készek voltak legbestiálisabb gatzettei fölött is szemet hunyni, amíg tulajdonukat biztosítva látták. A maguk kétbalkezes módján holmi machiavellista ügyeskedéssel próbálkoztak: a „politikai realizmus”, a „minden megengedett, ami a párt javát szolgálja” jelszavai jegyében – a párton ezúttal természetesen a brit Konzervatív Pártot érte.

Mindezt „Cassius” is kimutatja, bár összefüggéseiből némiképp kiragadva. Egész könyve ugyanis azt sugallja, hogy csupán a toryk viselkedtek becstelenül. *„Létezik azonban egy másik Anglia – írja –, amely születésétől fogva irtózik a fasizmustól. [...] A baloldal, a Munkáspárt Angliája ez.”* Nos, ez igaz, ámbar az igazságnak csupán egyik felét rögzíti e mondat. A baloldal tényleges tettei ugyanis jóval becsültnivalóbbak elvi állásfoglalásainál. Mert bár tény és való, hogy a baloldal máig is elszánt harcot folytat a fasizmus ellen, ám eközben mértékadó teoretikusai éppoly mélyre süllyedtek a „realizmus” és a hatalmi politika lélekvesztő ingoványában, mint konzervatív ellenfeleik.

A „realizmus” (korábbi nevén: becstelenség) mára áthatja korunk egész politikai gyakorlatát. „Cassius” álláspontjának féloldalasságát jól mutatja, hogy az övéhez igen csak hasonló könyveket lehetne összeállítani pusztán a címbeli név megváltoztatásával – például: *Winston Churchill pere, Csang Kai-sek pere, Ramsay MacDonald pere* stb. S kissé közelebbről szemügyre véve majd minden esetben azt találjuk, hogy a baloldali vezetők éppoly vaskos önellentmondásokba csavarodtak, mint a „Cassius” által idézett tory pártvezérek. Mert hiszen a baloldaliak javarészt ma is éppoly elvtelenül hunynak szemet bizonyos dolgok felett, s éppúgy elfogadnak nagyon is kétes szövetségeseket, akárcsak politikai ellenlábasaik. Manapság kinevetjük a Mussolinit gyalázó torykat, akik alig öt éve még az egekig magasztalták, de vajon ki merte volna 1927-ben azt jósolni, hogy megérjük még a napját, amikor a baloldal ideológusai keblükre ölelik majd Csang Kai-seket? Avagy ki hitte volna közvetlenül az általános sztrájk után, hogy Winston Churchill alig egy évtized múltán a *Daily Worker* liblingje lesz? 1935 és 1939 között, amikor a fasizmus ellen úgyszólván bárki elfogadható szövetségésnek tűnt, a baloldaliak egy szép napon azon kapták magukat, hogy Musztafa Kemált dicsőítik, s Károly román király kegyeiért vetélkednek...

És bár ez minden tekintetben bocsánatosabb vétségnek tűnik, a baloldaliak viszonya a szovjet rezsimhez máig is feltűnően hasonlít a toryk fasizmustal szembeni magatartásához. Ugyanazt a hajlandóságot látni itt is, ott is: elnézni szinte mindent, ha

a vétkes, úgymond, „a mi oldalunkon áll”. Mert jogos ugyan emlékeztetni Lady Chamberlain fényképére, amint szívélyesen éppen a Ducéval parolázik, ám a Ribbentroppal kezét rázó Sztálin képe jóval közelebb emlékeket idéz. És mégis: a baloldali értelmiségiek jórészt ma is vakbuzgón mentegetik a német–oroszlak paktumot. Hisz „realista” lépés volt ez is, akárcsak Chamberlain „békítő politikája” – és persze kísértetiesen hasonló eredménye lett. Ha van kiút abból az erkölcsi fertőből, amibe jutottunk, úgy az efelé vivő első lépés alighanem annak belátása volna, hogy az effajta „realizmus” egyszerűen nem kifizetődő, s hogy a politikai bölcsesség netovábbja talán mégsem az, ha barátainkat sorra kiárúsítjuk ellenségeinknek, hogy aztán tenyerünket dörzsölve nézzük, miként végeznek velük.

Mindez Cardifftól Sztálingrádig ma mindenütt nyilvánvaló, még ha ez idő szerint nem látják is sokan. A pamfletíró dolga pedig éppen az volna, hogy miközben a jobboldalt bírálja, a baloldalnak se hízelegjen. Már csak azért sem, mivel ez utóbbi nagyon is hajlamos önelégülten azt hinni, hogy mindig is az volt, ami most.

„Cassius” könyvének Mussolinije, miután tanúit felsorakoztatta, maga is a bírói pulpitus elé áll. Konokul kitart machiavellista krédója mellett: az erő mindent szentesít, *vae victis!* Eszerint egyetlen igazi vétke van: maga a bukás, az, hogy hatalmát elveszítette. Készséggel elismeri, hogy ellenségeinek joga van őt megölni – ám azt makacsul kétségbe vonja, hogy bármit is joguk lenne számon kérni rajta. Hiszen a hatalom embereiként szakasztott úgy viselkedtek, mint ő, erkölcsi vádaskodásuk pedig nem egyéb merő képmutatásnál. Csakhogy Mussolini után még három további tanú következik e „per”-ben: az abesszin, a spanyol és az olasz, akik egész más erkölcsi alapállásról teszik meg terhelő vallomásaikat, minthogy sosem paktáltak le a fasizmussal, és a hatalmi politizálásra sem volt soha lehetőségük. Beszédjük végén mindhárman halálos ítéletet követelnek a vádlott fejére.

Vajon a valóságban is ugyanezt tennék? S ugyan lesz-e ehhez fogható tárgyalás valaha is? Nincs túl sok esélye, még az esetben sem, ha Mussolini valamiképp tényleg azok kezébe kerülne, akik joggal kérhetnék számon tetteit. A toryknak persze, miközben ódzkodnak a háború tényleges okait feltáró vizsgálattól, láthatóan semmi kifogásuk sem lenne az ellen, hogy a felelősség egészét néhány megrögzött ámokfutó, Mussolini vagy Hitler nyakába varrják. Ez egyben megkönnyítené a Darlan- és Badoglio-féle átállási manővereket is. Mussolini, amíg szabaddalbon van, eszményi bűnbak, bár fogságban talán már kevésbé lenne alkalmas e szerepre. Kérdés, hogy mit szólna ehhez a köznép. Valóban hidegvérrel, törvényes formák közt végezne zsarnokaival, ha erre alkalma nyílnék?

Tény, hogy a történelemben efféle törvényes ítélet nyomán végrehajtott kivégzésekre csak fölöttébb ritkán akad példa. Az előző háború végén ugyan sikerült választást nyerni – többek közt – a „Lámpavasra a császárt!” jelszavával, mégis, ha valaki tetteleg megkísérelt volna bármi ilyesmit, az bizonyos fejére zúdítja az egész németység haragját. A zsarnokokkal mindig is saját alattvalóiknak kell leszámolniuk, mivel azok, akiket idegen hatalmak büntetnek meg – lásd Napóleon példáját! –, csak mártírokká és legendákká lesznek.

Nem az a fontos hát, hogy e politikusnak álcázott banditák kellőképp meglakoljanak bűneikért, hanem hogy magukat diszkreditálják. Még szerencse, hogy ezt gyakran minden biztatás nélkül, maguktól megteszik, hiszen a fénylő fegyvereik közt feszítő hadurak s a harci erények más apostolai, ha vesztüket érzik, meglepő nagy számban készek lemondani a hősi halál dicsőségéről. A krónikák lapjai tele vannak az efféle

hirességek kisszerű és szégyenletes meneküléseivel. Napóleon inkább megadta magát az angoloknak, csak hogy a poroszok bosszúja elől menedéket találjon, Eugénie császárnő egy amerikai fogorvos ölében egylovass bérkocsin menekült, Luddendorf ugyancsak nyomorult színjátékhoz folyamodott, hogy mentse a bőrét, az egyik legmarconább római katonacsászár a latrinába zárkózva próbálta elkerülni testőrei tőrét, míg egy falangista vezér a spanyol polgárháború kezdetén a patkányoktól nyüzsgő szennyvízcsatornán át szökött ki Barcelonából – erőnlétéről pompás bizonyítványt kiállítva.

Valami ehhez hasonló vészkijáratot kívánhatnánk Mussolininek is, és ha csak rajta áll, úgy bizonyosra megalálja. Úgy lehet, végül még Hitler is. Korábban azt mondogatták róla, hogy ha eljön a végóra, Hitler nem fog menekülni vagy kapitulálni, inkább egy nagyopera fináléjához méltón önkezeléssel vet véget életének. Ám ezt még akkoriban mondták róla, amikor sikerei csúcsán járt, s az elmúlt egy évben, amióta dolgai rosszabbra fordultak, már kevésbé tűnik valószínűnek, hogy ilyen bátran és méltósággal viselné sorsát. „Cassius” a tárgyalásvezető bíró összegzésével zárja könyvét – az ítéletet az olvasóra bízva. Nos, ami engem illet, az én ítéletem mind Hitler, mind Mussolini esetében nem a halál volna, hacsak nem annak valamely látványosságtól mentes, gyorsan végrehajtott formája. Ha a németek vagy az olaszok úgy kívánják, ám állítsák őket rögtönítélő bíróság – majd kivégzőosztag elé. Ám alighanem még jobb, ha futni hagyják őket egy kézitáskányi látra szóló kötvénnyel, s idővel más néven letelepedve valamely svájci nyugdíjpénztár rendes tagjai lesznek. Csak semmi mártíromság, semmi Szent Ilona-szigeti allűr! És főként semmi szemforgató, magasztos céció: „háborús bűnösök pere” és hasonló, az igazságszolgáltatás valahány, kínosan pedáns, valami külsőségével, melyek idővel oly igen alkalmasak arra, hogy a vádlottakat a mártírok dicsfényébe vonják, s a gazemberekből hősokeket kreáljanak.

1943. október 22.

HÁTRAHAGYOTT JEGYZETEK

Nóvé Béla fordítása

(Élete utolsó évében Orwell írói jegyzetfüzetet használt gondolatai és munkatervei rögzítésére. A füzet egy hosszabb elbeszélés – A SMOOKING ROOM STORY –, a Joseph Conradról és Evelyn Waugh-ról tervezett esszék vázlatain kívül számos alkalmi reflexiót tartalmaz. Alább ez utóbbiakból közliünk válogatást. A jegyzetek 1949 márciusa és decembere között íródtak.)

Alighanem volt némi igazság a Franciaország kormányzójává frissen kinevezett Pétain marsall ama megjegyzésében, hogy a franciák veresége részben az alacsony születési rátának tulajdonítható. Ott, ahol az emberek többnyire kisebb családokban élnek, a polgári lakosság nem nézheti közönnyel fiai legyilkolását, s a katona magatartását is nyilván meghatározza, hogy jóval inkább egyéniségnek, mások számára fontos embernek tudhatja magát, mint ha egy öt- vagy tízgyerekes, a napi túlélésért küszködő parasztcsalád valamely sokadik fiaként nő fel.

hírességek kisszerű és szégyenletes meneküléseivel. Napóleon inkább megadta magát az angoloknak, csak hogy a poroszok bosszúja elől menedéket találjon, Eugénie császárnő egy amerikai fogorvos ölében egylovass bérkocsin menekült, Luddendorf ugyancsak nyomorult színjátékhoz folyamodott, hogy mentse a bőrét, az egyik legmarconább római katonacsászár a latrinába zárkózva próbálta elkerülni testőrei tőrét, míg egy falangista vezér a spanyol polgárháború kezdetén a patkányoktól nyüzsgő szennyvízcsatornán át szökött ki Barcelonából – erőnlétéről pompás bizonyítványt kiállítva.

Valami ehhez hasonló vészkijáratot kívánhatnánk Mussolininek is, és ha csak rajta áll, úgy bizonyosan megtalálja. Úgy lehet, végül még Hitler is. Korábban azt mondogatták róla, hogy ha eljön a végóra, Hitler nem fog menekülni vagy kapitulálni, inkább egy nagyopera fináléjához méltón önkezeléssel vet véget életének. Ám ezt még akkoriban mondták róla, amikor sikerei csúcsán járt, s az elmúlt egy évben, amióta dolgai rosszabbra fordultak, már kevésbé tűnik valószínűnek, hogy ilyen bátran és méltósággal viselné sorsát. „Cassius” a tárgyalásvezető bíró összegzésével zárja könyvét – az ítéletet az olvasóra bízva. Nos, ami engem illet, az én ítéletem mind Hitler, mind Mussolini esetében nem a halál volna, hacsak nem annak valamely látványosságtól mentes, gyorsan végrehajtott formája. Ha a németek vagy az olaszok úgy kívánják, ám állítsák őket rögtönítélő bíróság – majd kivégzőosztag elé. Ám alighanem még jobb, ha futni hagyják őket egy kézitáskányi látra szóló kötvénnyel, s idővel más néven letelepedve valamely svájci nyugdíjpénztár rendes tagjai lesznek. Csak semmi mártíromság, semmi Szent Ilona-szigeti allűr! És főként semmi szemforgató, magasztos céció: „háborús bűnösök pere” és hasonló, az igazságszolgáltatás valahány, kínosan pedáns, valami külsőségével, melyek idővel oly igen alkalmasak arra, hogy a vádlottakat a mártírok dicsfényébe vonják, s a gazemberekből hősokeket kreáljanak.

1943. október 22.

HÁTRAHAGYOTT JEGYZETEK

Nóvé Béla fordítása

(Élete utolsó évében Orwell írói jegyzetfüzetet használt gondolatai és munkatervei rögzítésére. A füzet egy hosszabb elbeszélés – A SMOOKING ROOM STORY –, a Joseph Conradról és Evelyn Waugh-ról tervezett esszék vázlatain kívül számos alkalmi reflexiót tartalmaz. Alább ez utóbbiakból közliünk válogatást. A jegyzetek 1949 márciusa és decembere között íródtak.)

Alighanem volt némi igazság a Franciaország kormányzójává frissen kinevezett Pétain marsall ama megjegyzésében, hogy a franciák veresége részben az alacsony születési rátának tulajdonítható. Ott, ahol az emberek többnyire kisebb családokban élnek, a polgári lakosság nem nézheti közönnyel fiai legyilkolását, s a katona magatartását is nyilván meghatározza, hogy jóval inkább egyéniségnek, mások számára fontos embernek tudhatja magát, mint ha egy öt- vagy tízgyerekes, a napi túlélésért küszködő parasztcsalád valamely sokadik fiaként nő fel.

Az egyik legszembetűnőbb különbség, ami bennünket a viktoriánus idők emberétől elválaszt, éppen az, hogy az ő szemében a felnőtt még jóval fontosabb volt a gyermeknél. Egy tíz-, tizenkét tagú családban úgyszólván elkerülhetetlen volt egy vagy két gyermekhalál, ám bármi szomorúak voltak is e tragikus esetek, hamar elfelejtődtek, hiszen helyüket majd mindig újabb születő gyerekek töltötték be. A Szent János-templomban, a lordok sírjai mellett számos emléktábla található indiai nábobok és más hírességek nevével. Az elhunyt érdemeit dicsőítő szokványos hazugságok alatt egy vagy két sorban többnyire ott áll még valami ilyesmi: „és hű nője, Sarah”, majd egy újabb sor azt is tudatja, hogy ugyanazon családi sírboltban még egy vagy két, gyermekkorában elhunyt fiú vagy lány is nyugszik. Feltűnő, hogy egyikük sincs megnevezve, mi több, az egyik feliraton szó szerint ez áll: „*valamint két vagy három gyermek*”... Mire a sírkövet fölállították, már az is feledésbe ment, voltaképp hányan is haltak meg gyermekkorukban.

Manapság egy gyermek halála a lehető legszörnyűbb csapás, amit bárki elgondolhat. Aki egyetlen gyermekét veszíti el, annak csaknem lehetetlen magához térnie a gyászból. Egy ilyen halál úgy hat, mintha a teremtett világ egésze egyszerre örök sötétségbe borulna. Pedig kötve hiszem, hogy akár csak két nemzedékkel korábban is az emberek ugyanígy éreztek volna. Vö. mindezt a JUDE THE OBSCURE (LIDÉRCFÉNY) esztelen rémtettével, amikor a legidősebb gyerek két kisebb testvérét felakasztja, majd végül magát is felkötí. Jude-ot és Sue-t persze lesújtja a tragédia, mégsem látszanak azt érezni, mintha a történetek után az ő életüknek sem maradna semmi értelme. Sue – akiről, úgy vélem, maga Hardy is tudja, hogy elviselhetetlen figura, habár nem hinném, hogy épp e jelenetben bármi irónia volna –, nos, Sue később azt mondja: már látja, azért kellett a gyermekeinek meghalniuk, hogy belőle jobb asszony legyen, s hogy segítsenek neki új életet kezdeni. Az még csak meg sem fordul a fejében, hogy gyermekei netán becselebb teremtmények volnának önmagánál, s hogy az ő halálukhoz képest már mindaz csekélység, ami még ezentúl történhet vele.

Egy újságban olvastam nemrég, hogy Sanghajban (amely ma zsúfolásig megtelt menekültekkel) az utcán heverő, magára hagyott gyermek olyannyira megszokott látvány, hogy az ember szinte észre sem veszi. Azt hiszem, így lesz végül egy haldokló gyermek pusztán annak köznapi tabuja, hogy lehetőleg ne lépjünk át rajta. Holott mind azzal a reménnyel indult az életnek, hogy szeretni, gyámolítani fogják, azzal a bizonyossággal nézett jövője elé, ami már egész kiskorunkban feldereng bennünk: hogy a világ pompás hely, amely számos csodát tartogat számunkra.

Vajon ugyanazok maradunk-e, ha egy este hazafelé menet sorra átlépünk az utcagyerekeken, anélkül, hogy akár csak egynek is menedéket kínálnánk? (Hiszen már az is merő álszentség, ha arra próbálunk ügyelni, nehogy rájuk lépjünk!) Mulcolm Muggeridge azt mondja: aki huzamosabb időt töltött Ázsiában, az szinte bizonyosan elkövetett már ilyesmit. Talán nincs egészen igaza, hiszen mi még fiatalon, férfikorunk kezdetén kerültünk oda, amikor az ember legkevésbé a csecsemőket veszi észre.

Első könyvem éppen tizenhat éve jelent meg, s körülbelül huszonegy éve írok különféle cikkeket a lapokba. Ez idő alatt szó szerint nem múlt el egyetlen nap sem, hogy ne nyomasztott volna a restség büntudata, hogy már megint vészesen elmaradtam a munkámban, s hogy egész teljesítményem milyen szánalmasan csekély. Ettől a kényes érzéstől, hogy „meddőn vesztegetem az időm”, még akkortájt sem tudtam sza-

badulni, amikor napi tíz órát dolgoztam egy regényen, vagy hetente öt cikket is megírtam. Készülő munkáim soha semmiféle „sikerélményt” nem jelentettek, mivel a tervezettnél mindig is lassabban haladtam velük, s amúgy is úgy vagyok velem, hogy egy könyv vagy akár egy újságcikk csak attól számítva létezik, mikor az ember az utolsó pontot is kiteszi a végére. Igen ám, de mihelyt egy könyvem elkészül, voltaképp már másnap nyugtalanítani kezd a gondolat, hogy a következőbe még bele sem fogtam, és nyomasztóan megrohan a kétség, hogy talán már nem is lesz következő, mert írói munícióm végképp kimerült. Holott visszatekintve, ha megszámlálom, mi mindent írtam eddig, az eredmény egészen imponáló. Persze nem mintha ez megerősítene, inkább csak azzal a szomorú felismeréssel gazdagít: lám, egykor mennyire szorgos és termékeny voltam, s mára mindez a múlté.

Nemrég olvastam egy olasz régiségkereskedőről, aki egy tizenhetedik századi feszületet próbált J. P. Morgannak elsütetni. A műtárgyon első látásra nem tűnt fel semmi rendkívüli. Utóbb azonban kiderült, hogy valódi értéke rejtve van: a szétszedhető kereszt belsejében ugyanis egy tör lapult. Aligha lehet tökéletesebb jelképe a keresztény valóságosságnak!

Az egyes szám első személyben írt regények előnyei és hátrányai.

Regényt egyes szám első személyben írni olyasmi, mint ha az ember holmi izgató, ámde veszélyes és erős függőséget okozó kábítószeret adagolna magába. A csábítás igen nagy, mégis: ha engedünk neki, mindegyre úgy érezzük majd: valami esztelen és ártalmas dolgot cselekszünk. Akárhogy is, két nagy előnye mindenképp van az effajta regényírásnak:

1. Egyes szám első személyben az író jóval könnyebben és gyorsabban haladhat könyvével, minthogy az „én” szócska közvetlen alanyisága, úgy tűnik, hatásosan feloldja mindazt a félnék tanácstalanságot, amely az írókat oly gyakran meggátolja a lendületes regénykezdesben. Ezzel az alanyisággal mindig is könnyebb elérni az eredeti írói szándék érvényesítését.

2. Az egyes szám első személy úgyszólván *bármiféle* közlést képes hitelessé tenni. Elsősorban azért, mivel az író bármit ír is, azt eleve hitelesnek érzi – miként *önmagáról* is bátran fantáziálhat bárki, miközben valójában egész mást csinál –, egy harmadik személyű regényalak viszont jobbjára csak valószínű kalandok hőse lehet. Másrészt az olvasó is eleve hitelt ad az efféle alanyi közlésnek, akár mert azonosítja magát a történet egyes szám első személyű elbeszélőjével, akár mert azt, aki beszél, létező személynek veszi.

Ezzel szemben a hátrányok:

1. A narrátor és a szerző sosem különíthető el tisztán egymástól. Olykor ugyanis lehetetlen nem az író saját gondolatainak tulajdonítani, amit a narrátor mond, s az írónak valamiképp időről időre kommentálnia kell az eseményeket, amit ez esetben csakis az alanyi elbeszélő hangján tehet meg. (Szemben a hagyományos, harmadik személyű regénynarratívával!) Az a legkevesebb tehát, hogy a narrátornak szükségképp fel kell vennie az író prózastílusát (mint azt a SZÉP REMÉNYEK is jól példázza, ez az amúgy nem különösebben önéletrajzi ihletésű Dickens-regény).

2. Ha az egyes szám első személyű narráció következetes, úgy a történet eseményeit csak egyetlen személy nézőpontjából ismerhetjük meg. A narrátor ahhoz, hogy meg-

tudja, mi zajlik körötte, botcsinálta detektívként minduntalan hallgatózni és leskelődni kénytelen, vagy éppen a többi szereplőnek muszáj olyasmit is mások jelenlétében tennie, amit a valós élethelyzetekben csak egyedül szokás. Ha az író más szereplők gondolataiba is be kíván avatni, úgy figuráit kénytelen jóval nyíltabban beszéltetni, mint arra bármely valós személy magától hajlamos volna, vagy éppenséggel a narrátor szájába adni afféle mondatokat, mint „Látni véltem a tekintetéből: e percben azt gondolja, hogy...” stb. (Lásd az *UTOLSÓ LÁTOGATÁS* Evelyn Waugh által rajzolt rémes jelenetét!) Az „énregény” jobbára nem több egyszemélyes történetnél – melyben a háromdimenziós főhőst papírmásé figurák veszik körül –, s amely így valójában nem is tekinthető igazi regénynek.

3. Az érzelmi hatás jóval szűkebb lesz, mivel mások ügye iránt sok olyan érzést vagyunk képesek felkelteni, amelyre a magunk szószólójaként közvetlenül nem tarthatunk számot.

1949. március 21.

A bánásmód itt (a Cranham Szanatóriumban) igencsak más, mint amiben nemrég a hairmyres-i kórházban volt részem. Noha kellemes meglepetésként már a Hairmyres-ban is kitüntetően kedvesen és figyelmesen bántak velem, az ember mégis minduntalan rá kell eszméljen: mennyire megváltoztatja az élet minőségét, ha valaki ellátásának költségeit maga fedezi.

A legfeltűnőbb különbség, hogy ez a hely jóval csendesebb, mint a kórház volt, s hogy minden sokkal lazább és komfortosabb benne. Egy „chalet”-nak nevezett kórteremben lakom, egyikében ama 3x4 méteres, üvegajtóval ellátott szobáknak, melyek a szanatórium fából épült hosszanti barakkjaiban sorakoznak. Idebenn hideg-meleg vizes mosdó, akasztós és fiókos szekrény szolgálja a páciens kényelmét a szokásos, ágyra helyezhető kórházi asztalkán kívül, s hátul a kertre üvegtetős veranda nyílik. Minden szükségeset tálcán hoznak a szobámba, így nem kell szenvedni a tolokocsik elviselhetetlen nyikorgásától, ami a kórházak nyugalmát minduntalan feldúlja. Még a rádió sem okoz zajt – mivel mindenkinek van hozzá saját fejhallgatója. (A BBC belföldi adására van hangolva – míg a Hairmyres-ban rendszerint a könnyűzenei csatorna műsorát adták.) A legharsányabb „lárma” itt a kertből beszűrődő madárdal.

1943-ban, amikor a BBC Rádiónál dolgoztam, heti hírlevelek szerkesztése volt a dolgom, így többek közt a *marathi* nyelven leadottaké. E hírleveleket, melyek valójában hírmagyarázatok voltak, heti egy-két alkalommal sugároztuk azokon a kisebb nyelveken, melyek számára nem tudtunk állandó vagy naponkénti adást fenntartani. Szövegeket nagyjából a rádió egy belső munkatársa írta, majd valamely anyanyelvi bemondó fordította le és olvasta adásba többnyire egy, a BBC munkatársai közül kijelölt cenzor felügyelete alatt.

A marathi nyelvű hírlevéllel mindig is gondjaink voltak, minthogy az e népcsoport-hoz tartozó indiai bevándorlók láthatóan igen hamar elvesztették anyanyelvi készségeiket. Angliában az idő tájt ugyan jó néhány marathi diák tanult, ám épp az imént mondtak miatt csak kevesen tűntek alkalmasnak a bemondói szerepre. 1943-ban ezt a munkát egy Kothari nevű alacsony emberke végezte, kinek alakja majdnem szabályos gömbformát mutatott. Azt hiszem, kommunista volt, s amellett persze harcos nacionalista, mégis: eredendő náciellenessége s a szövetségesek iránti hangsúlyos lojali-

tása miatt mindenki megbízhatónak tartotta. Történt azonban, hogy az úgynevezett „Kollégium”, ama rejtélyes testület, amelynek a rádiós kinevezéseket kellett jóváhagynia (és amely, gyanítom, csupán az MI5, a katonai kémelhárítás fedőszerve volt), valamiképp kiderítette, hogy Kothari korábban börtönben ült – ha jól emlékszem, valami diákként elkövetett politikai kihágás miatt. A férfit nyomban eltiltották a mikrofontól, azzal, hogy börtönviselt ember nem lehet bemondó. Üggyel-bajjal szereztünk hát egy másik fiatalembert, akit Jathának hívtak, és egy darabig minden rendben ment megint. Pár hónap múltán azonban marathi asszisztensem, Miss Chitale félrehívott, és nagy titokzatoskodás közepette felfedte, hogy a hírlevelek marathi változatát valójában nem is Jatha írja. Ő ugyanis részben már elfeledte anyanyelvét, s így, bár a leírt szöveget még képes felolvasni, a fordítással már nem boldogul. Ez utóbbit tehát titkon továbbra is Kothari végzi, akivel megosztottnak a bemondói gázsín. Kötelességemnek éreztem, hogy minderről feljebbvalómnak: dr. Rushbrook-Williamsnek is beszámoljak. Mivel azonban egy másik marathi bemondót – ha ugyan egyáltalán – csak nagy nehézségek árán szerezhettünk volna, végül úgy döntöttünk, jobb, ha szemet hunyunk e szabálytalanság felett. Maradt hát minden a régiiben, és mi hivatalosan nem tudtunk a dolgról.

Az eset olybá tűnt számomra, mintha egy darabka Indiát titkon Angliába varázsoltak volna. Ami leginkább, mondhatni *tökéletesen* indiai volt mindebben, az Miss Chitale viselkedése, aki hosszú hónapokig hordozta magában titkát, mielőtt felfedte volna.

Mind az USA-val, mind a SZU-val szembeni legtöbb előítélet és vaskos félreértés abból ered, hogy a külső megfigyelők semmibe veszik ezen országok *méreteit*. Holott nyilvánvaló képtelenség egybevetni egy aránylag szűk területre összehátrált, jóval kisebb és homogénebb népességet – például Angliáét – egy kontinensméretű, soknemzetiségű államalakulattal. Így aztán semmi értelmes nem sülnhet ki abból, ha a brit viszonyokat mondjuk a szibériaiakkal próbáljuk összevetni. Ugyanez persze nagyon is jogosult lehet Szibéria és Kanada, Törökország és Észak-India vagy éppenséggel Leningrád és Edinburgh viszonylatában. Az emberek itt Angliában hajlamosak fennkölt eszmék jegyében számon kérni az amerikai négek helyzetét, ám vessük csak össze, miként is áll mindez Dél-Afrikában! Természetesen nekünk, briteknek nincs sok befolyásunk arra, ami ma Dél-Afrikában zajlik, ám lássuk be: éppoly kevésé van az északi államok polgárainak az alabamai közállapotokra. S eközben közvetett módon mégiscsak haszonélvezői vagyunk annak, ami Dél-Afrikában, Jamaicában, Malájföldön és egyebütt történik! Szerencsére mindeme helyektől biztonssággal elválaszt bennünket a nagy víz! A brit munkásmozgalom eredendő képmutatása valójában ezen az egyetlen geográfiai tényen alapul.

1949. április 17.

Különös hatással van rám itt, a szanatóriumban, hogy húsvétvasárnap lévén a „challet”-k e legdrágább részlegét, ahol lakom, egészen betölti a felső osztálybeli látogatók csevegése. Az elmúlt két év alatt csaknem teljesen elszoktam e hangoktól, nagyritkán egy-kettő ha megütötte a fülem, amely mindinkább a munkás és alsó középosztályi skót akcentushoz idomult. A hairmyres-i kórházban például sohasem hallottam úgynevezett „művelt” beszédet – kivéve, ha olykor nekem akadt egy-egy látogatóm. Nem csoda, ha most egészen úgy érzem, mintha életemben először hallanék efféle han-

gokat. Ó, és micsoda hangok is ezek! A túltápláltság, az ostobák önhittsége, a semmisségeken való szüntelen kacarászás adja meg alaptónusát, és legfőképp a nehézkes, gazdagságukkal eltelt emberek eredendő rosszindulata, akik – mint azt anélkül is érezni, hogy látnánk őket – ősellenségei mindannak, ami érzékeny, szép vagy értelmes e földön. Nem is csoda, hogy olyannyira utál bennünket a világ!

A legnagyobb tehertétel, amivel a baloldali mozgalomnak meg kell küzdenie, hogy mivel csak nemrég lépett a politikai porondra, és a semmiből kellett megformálnia magát, így minduntalan csak hazugságok árán juthat előbbre. Emiatt van, hogy egy hatalomra került baloldali párt legfőbb ellenzéke mindig is a maga korábbi propagandája.

A modern ember egyre kifinomultabb és élvhajhásabb. A fizikai bátorság mércéjét mind magasabbra teszi, egészsége és testi ereje látványosan javul, és sorra döntögeti az atlétikai rekordokat. Vajon miként fog a világ mindezzel tartósan megbékélni?

Ötvenéves korára mindenkinek olyan az arca, amelyet megérdemel.